

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 6 Issue 4, p. 57-70, July 2014

Türk Tarihinde Bir Otorite Tipi: Kagan A Type of Ruler in Turkish History: Khan

Yrd. Doç. Dr. Selim Karakaş
Giresun Üniversitesi - Giresun

Öz: Bu makale Türk idare anlayışında bir siyasi otorite tipi olarak kagan'ı, kagan'ın yetki, ünvan ve sorumluluklarını incelemektedir. Çalışmada İslam öncesi Türk inancına göre yönetme yetkisi demek olan Kut'u Gök'ten yani Tengri'den alan kagan'ın meşruiyetini kutsi bir kaynağa dayandırdığı tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kagan, Hâkimiyet, Meşruiyet, Siyasi Otorite

Abstract: This article examines the political title of kagan in the Turkish administration style, along with its power and responsibilities. The study presents that in the pre-Islamic Turkish belief kagan spiritually legitimized its rule relying on the belief that his ruling authority or Kut was given from Sky or god.

Keywords: Khan, Sovereignty, Legitimacy, Political Authority

Giriş

Devlet ve teşkilât fikrine erken çağlarda ulaşmış bulunan Türkler, geniş Orta Asya topraklarına ve topluluklarına hükmeden büyük devletler kurdukları gibi, Orta Asya'nın dışına da göç ederek gittikleri yerlerde yerli halklara hükmedip yeni siyasi teşekküller meydana getirmişlerdir. İlgili coğrafyalarda hâkimiyetin sağlanmasında güçlü bir yapıya sahip bulunan Türk devlet geleneği ve teşkilatı önemli birer unsurdur. Bozkırda, aileden başlayıp devam eden siyasal örgütlenmenin en üst yapı taşı devlet mekanizması oluştururken söz konusu mekanizmanın işleyişinde yani devletin idaresinde ise karşımıza bir otorite tipi olarak kagan çıkmaktadır. O halde bozkır Türk kavimlerinin egemen unsur olmalarında devleti idare eden kaganın siyasi otoritesinin kaynağının ve liderlik yeteneklerinin bilinmesi de elzemdir.

İşte bu çalışma, Türk tarihinde devletin lideri mevkiindeki kaganı tipolojik bağlamıyla incelemeyi hedeflemektedir. Konunun zaman açısından sınırlarını İslam öncesi dönem oluşturmaktadır. Bu problematik mesele kaganın otoritesinin kaynağı, yönetim erkinin meşruiyet salıkları, seçimi, özellikleri, vazifeleri gibi cihetlerden ele alınacaktır. Ancak konumuz bakımından kavramsal bir çerçeve çizmek adına öncelikle iktidar, otorite gibi terimlerin izahı gerekli görülmektedir.

Bu minvalde iktidar kavramı lügatte “bir işi yapabilme gücünü (erk)” ifade etmektedir.¹ Siyasi anlamda ise; “devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi, bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar”² demektir. Geniş anlamıyla iktidar, kendi iradesini egemen kılabilme, başkalarının davranışlarını denetleyebilme, bir şeyi yapmaya ya da

¹ Türkçe Sözlük, TDK Yayınevi, Ankara 1988, s.385.

² a.g.e. s.385.

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

yapmamaya zorlayabilme gücü olarak tanımlanabilir. Kısaca iktidar başkalarını yönetme gücüdür.³

Siyasi açıdan asıl önem taşıyan iktidar türü, *siyasal iktidar* dır. Siyasal iktidar, toplumun sadece bir kesimi üzerinde değil, tümü üzerinde geçerli olması yönüyle en genel, yetki alanının genişliği ve toplumu ilgilendiren tüm ortak konulara kadar uzanması nedeniyle en kapsamlı, toplum içinde geçerli olan tüm diğer iktidarlara da etki etme, sınırlar koyma ve denetleme imkânlarına sahip bulunması cihetiyle de en üstün iktidardır. Nihayet, siyasal iktidar, kararlarını yürütebilmek için, gerektiğinde zor kullanma yetkisine meşru olarak sahip bulunan tek iktidar türüdür. Toplumda söz konusu olabilecek diğer iktidarlar, ancak siyasal iktidarın kendilerine tanıdığı sınırlar içinde yaptırım uygulayabilirler.⁴

Otorite ise meşru iktidar demektir.⁵ Bir toplumun sosyal ve kültürel yapısına uygun bir şekilde ortaya çıkan kurumsallaşmış güç kullanımı olan otorite, üstün emretme, yaptırma, yasak etme hakkını ve gücünü ifade eder.⁶ Hakimiyet gücünü elinde tutan siyasi otorite yasanın, dinin, kamu vicdanının doğru gördüğü bir yönetim hakkına sahiptir ki buna *meşru iktidar* denir. Meşruiyet, siyasî iktidarın varlık sebebinin yönetilenler için makul bir anlama kavuşturulması, halkın rızasına ve onayına dayandırılmasıdır. İktidarın yasa, emir ve tasarruflarının toplumca kabul edilmesi ve uyulmasının tek dayanağı meşruiyettir. Bu yüzden siyaset, devlet, iktidar ve egemenliğin söz konusu olduğu her alan meşruiyet alanıdır.

Siyasi otoriteyi meşruluk temeline göre, sosyo-politik bir sınıflandırmaya tabi tutan Max Weber (1864-1920) *meşruluk* sözünü, sosyal gerçeklikte var olan ve otorite için otorite altında bulunanlar tarafından beslenen gerçek bir inancın karşılığı olarak ele almaktadır. O, meşru otoritenin kaynağı bakımından ortak vasıfta üç tip tespit etmiştir: *Geleneksel Otorite, Kanuni (Yasal) Otorite ve Karizmatik Otorite*.⁷

Geleneksel otorite eskiden beri yaşayan geleneklerin ve bu geleneklere uygun olarak otoriteyi elinde bulunduranların meşruluğunun, kutsal olduğu inancına dayanır. Kimin hükümdar olacağını eskiden süregelmekte olan uzun bir geleneğe dayanan kural ve nizamlar (örf ve adetler) belirler. Böyle bir sistemde kanunlara değil, geleneklerin tayin ettiği yöneticilere itaat edilir. Eğer emir verme gücünün geçerliliği, akılcı kurallardan oluşan ve herkes için bağlayıcı olan normlara dayanıyorsa, bu takdirde *kanuni otorite* söz konusudur. Böylece itaat edilen güç, kişiler değil fakat doğrudan doğruya hukuk düzenidir. Yasal egemenlik akli olarak konulmuş olan yasaların doğruluğuna ve bu yasalara göre seçilmiş bulunan önderlerin meşruluğuna olan inanca dayanır. Weber, *karizmatik otoriteyi* ise bir kişinin kutsallığına ya da kahramanlık gücüne veya örnek alınacak niteliklerine ve bu kişi tarafından oluşturulan düzene diğer kişilerin (halkın) tam bir teslimiyet içinde bağlanmaları sonucu ortaya çıkan otorite tipi olarak tanımlamıştır. Karizmatik otoritede Tanrı vergisi olağanüstü nitelikleri, kahramanlığı ya da örnek kişiliği gibi nedenler ile diğer bireylerden ayrılan karizmatik önderin buyruklarına uyulur. Yönetilenler önderin otoritesini tanrı vergisi doğaüstü niteliklere sahip olduğuna inandıkları için kabul etmişlerdir. *Karizma* tabiri, eski Yunancada *Tanrı Vergisi* anlamına gelen *Charisma* kavramından alınmıştır.⁸ Max Weber'e göre, karizma kişisel olma niteliğini yitirip bir *Aile Karizması* ve *Kurumsal Karizma* haline de gelebilmektedir. Aile karizması, karizmanın liderin soyundan gelenlere geçmesi; kurumsal

³ A. Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1995, s.52.

⁴ a.g.e. s. 52

⁵ Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitapevi Yayınları, (5.baskı), Ankara 1993, s. 117.

⁶ Şakir Altay, *Hukuk, Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Bilgi Yayınları, Ankara 1983.

⁷ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, (Terc. Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, (3. baskı), İstanbul 1993, s.80.

⁸ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, (11. baskı), Ankara 1999, s.67.

JHS
58

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

karizma da karizmatik yeteneklerin kişiden soyutlanarak, belli bir makamın objektif niteliği haline dönüşmesidir.⁹

Türk idare anlayışında bir siyasi otorite tipi olarak kagan, yönetme yetkisi demek olan Kut'u Gök'ten yani Tengri'den alıyordu.¹⁰ Bu anlamda Türk siyasi iktidar fikri kaynağı bakımından karizmatik bir kutsiyet taşıyor ve kanuni bir meşruiyet anlayışından kaynaklanıyordu. Türk düşüncesindeki bu karizmatik meşruluk anlayışı hanedan görüş açısından bir aile karizması olarak belirip, devlet veya otorite ile ilgili bir takım hukuki sembol ve törenlerde de görüldüğü üzere kurumsal karizma şeklinde gelişmiştir. Türk siyasi otorite anlayışının kanuni yönü ise, daha ziyade iktidarın niteliği ile ilgilidir.¹¹

A. Türklerde Kagan

Türk devletinde hükümdarlar çeşitli unvanlar taşımışlardır: *Tanhu* veya *şan-yü* (5. yy ortalarına kadar), *kagan* (*khagan*), *kan* (*han*), *yabgu*, *idi- kut*, *ilig*, *beg* (*beg*, *bey*), *il-teber*, *erkin* ve *hakan* sonraları *sultan* gibi unvanlar bunlardan bazılarıdır. Bu unvanlar arasında Türk tarihinde en yaygın olarak *kagan* kullanılmaktadır. Unvan Çin kaynaklarında *K'e-han* şeklinde geçmektedir.¹² İmparator karşılığı olarak kullanılan Kagan'ın ilk kullanılış şekli kan ve han şeklindedir.¹³ Lakin belgelerden anlaşılmakta ve genellikle kabul edilmektedir ki hakan, imparator veya kayser makamında olup, kral manasını ifade ettiği sezilen han (kan) tabirinden daha üstündür. Nitekim Kaşgarlı Mahmud eserinde *Afrasyab oğullarına Han denir, Afrasyab ise Hakan'dır* diyerek bu farkı belirtmiş durumdadır.¹⁴ Son tahlilde Türklerdeki Kagan (Kağan) unvanı, Asya Hunlarındaki Şanyü (Ch'an-yü), Çindeki Huang-ti, Arapçadaki Sultan, Romalılardaki Caesar ve Basileus unvanlarının karşılığıdır. Bu durumda Kagan' Batı literatüründe imparator demek olan *büyük hükümdar* anlamına gelmektedir.

Türklerde devlet başkanlığı devlet teşkilatının adeta mihrakı idi. Kagan'sız devlet düşünülemezdi; hakan devletin varlık cevheri sayılırdı. Şaman dualarında yurdun hakansız kalması kıyamet alameti kabul edilirdi.¹⁵ Tonyukuk Abidesi'nde bu durum için şöyle denmektedir: "*Bilge-Tonyukuk, ben özüm Çin'de doğdum. Türk milleti (o zamanlar) Çin'e bağlı idi. Türk milleti bir Hana sahip olmayınca Çin'den ayrıldı ve (başka bir) Han buldu.*

⁹ Coşkun San, *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otorite'nin Sosyolojik Analizi*, Ankara 1971, s.83.

¹⁰ Kut kelimesi esasen *siyasi hâkimiyet kudreti*, yani *devleti idare salâhiyeti ve otoritesi* manasına gelmektedir. Bununla birlikte kelimenin *iyi talih, ikbal, uğurluluk, saadet ve bahtiyarlık* gibi anlamları da taşıdığı ileri sürülmüştür. Ancak bunlar ikinci planda kalan ve sonraları ortaya çıkan tali anlamlar durumundadır.

¹¹ Ali Güler, *Türk Yönetim Anlayışının Kaynakları (Başlangıçtan, XII. yüzyıla kadar)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 21-22.

¹² Hükümdarlık unvanları ve kagan kelimesinin menşesine dair tartışmalar için bkz. Abdülkadir Donuk, *Eski Türk Devletlerinde (İdari-Askeri) Unvan ve Terimler*, TDAV Yayınları, İstanbul 1988; Ayrıca İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, (5. baskı), İstanbul 1988, s.255-257; Wolfram Eberhard, "Birkaç Eski Türk Unvanı Hakkında", *Bellekten*, C.IX/35, Ankara 1945, s. 321 vd.; F. LASZLO, "Kağan ve Ailesi" *THT Dergisi*, I, Ankara 1944, s.37-50; Kurakichi Shiratori, "Kaghan Unvanının Menşei", (Terc. İbrahim Gökbakar), *Bellekten*, C.IX, S.36, Ankara 1945, s.497-504; O.Münir Babaoğlu, *Türk Hukukunda Devlet Fikri*, (Doktora Tezi), İstanbul 1936, s. 67 vd.: Babaoğlu, Kagan sözünün Türkçe *Kak* kökünden geldiğini, Kagan'ın *Kakmak* sözcüğündeki itmek, sürmek, sevk ve idare etmek, yerleştirmek manalarını karşıladığını, Almanca *Fühler* (iten, süren, sevk eden, yerleştiren) tercümesini belirttiğini söylemektedir.; Unvanları müşahede etmek için yine bk. Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1970 (Bundan sonra kısaca Kitabeler).

¹³ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, C.II, MEB Yayınları, İstanbul 1971, s.150. (Bundan sonra kısaca TKGÇ, II).

¹⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgati't- Türk*, (Terc. Besim Atalay), I, II, III, IV (İndeks), TDK Yayınları, (3.baskı), Ankara 1992, DLT, III, s.157; Ayrıca bkz. Reşat Genç, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, TKAE Yayınları, Ankara 1997, s.93vd.

¹⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, (5. baskı), İstanbul 1988, s.223. (Bundan sonra kısaca TMK).

JHS
59

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

(ondan sonra) Han'ını bırakıp yeniden Çin'e bağlandı. Bunun üzerine Tanrı şöyle demiş: - (Ben sana bir) han verdim. (sen ise) Han'ını koyup (Çin'e) bağlandın. (Türk milleti Çin'e) bağlandı diye, Tanrı (onları) öldürmüş. Türk milleti (böylece) öldü, dağıldı ve yok oldu."¹⁶ Hakansız devlet olamayacağını düşünen sadece Tonyukuk gibi devlet adamları değildir. Elli yıl Çin imparatorlarına hizmet eden Türk halkı (kara bodun) da şöyle sızlanıyordu: "Ben devleti olan (illi) bir millet idim; şimdi devletim nerede ve kim için kazanayım? Ben kağanı olan bir millet idim; şimdi kağanım hani."¹⁷

Abidelere göre dünya gök ve yer biçiminde iki kat olarak tasavvur edilmekteydi. Ancak ikisi arasında insan (kişioğlu) ve onun üzerinde de kagan vardı. Türkler yeri, göğü yaratan tek bir Ulu Varlık'a Tengri'ye inanmışlardır. Her ne kadar göğe yani semaya da Tanrı (Tengri) demişlerse de göğün kendisi Tanrı değildir. Belki Tanrı'yı gök yönünde hayal ettikleri için böyle ifade edilmiş olmalıdır. Önce gök, sonra yer, daha sonra da kişioğlu yaratılmıştı. Türk kağanı, insanları idare etmek için sonradan Tanrı tarafından insanoğlunun üzerine tahta oturtuldu. Yani yukarıdan aşağıya sıralama şöyle idi: en yukarıda gök, onun altında kağan, kağanın altında insanoğlu ve insanoğlunun altında da yer bulunurdu. Bu durum kitabelere Bilge Kagan'ın ağzından şöyle yansımıştır. "Üstte mavi gök, altta yağız yer kıldıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlu üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş."¹⁸ Türklerde kut bağıışı ve karizmatik olan hükümdarlık Oğuz Han soyuna A-shih-na ailesine aittir. Bu Tanrı takdiridir. Bu soydan gelmedikleri için çok kıymetli beyler, örneğin cihan imparatorluğu kuran Timur bile han unvanını alamamıştır.¹⁹

Tanrı tarafından bu göreve tayin olunduğu kabul edilen Türk kaganı, bütün yeryüzünün, yani insanlığın hükümdarıdır. Türk soyundan gelmesi gereken kaganın ayrıca bilge ve alp olması gerekiyordu. Kagan olacak kişi aynı zamanda erdemli olmalıydı. Kaganlığın bir başka şartı ise *küçlü* (güç) ve *külüğ sahibi* (ünlü) bulunmaktır. Bunların yanı sıra kaganın *kut*, *yarlık* ve *ülüğ* gibi Tanrı tarafından verilen özelliklere de sahip olması gerekmektedir. İşte bütün bu sebeplerle Bilge Kağan hükümdar oluşunu şöyle anlatıyordu: "Tanrı yarlık verdiği için özüm tahta oturdum! Dünyanın dört köşesinden milletleri, düzenledim..."²⁰ Bilge Kağan tahta çıkışı gibi sonraki icraatını da Tanrının bu yasamasına bağlamaktadır: "Ondan sonra Tanrı yarlık verdiği için, kutum ve kısmetim var olduğu için ölecek milleti diriltip, eğittim (besledim). Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım, az milleti çok kıldım."²¹ Yine Kül-Tigin Yazıtı'nda yer alan "Tanrı yarlık verdiği için, özümün kutu var olduğu için kağan oldum"²² sözleri de aynı mahiyettedir. İleriş Kağan da devletsiz ve kağansız bir milleti Tanrı yarlık verdiği için derleyip, toplamıştır: "Tanrı izin verdiği için illiyi ilsizleştirmiş, kağanlıyı kağansızlaştırmış, düşmanı tabi kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş..."²³ Esasında Tanrı ülüğ ve yarlık verdiği gibi, bir de küç (güç) vermeli idi. Kitabelerde özellikle kağanın ve Türk milletinin başarılarında güç unsuru da önemli yer tutuyordu: "Tanrı güç verdiği için, babam kağanın ordusu kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş."²⁴ "Tanrı güç

¹⁶ Kitabeler, Tonyukuk, I, Batı, 1-3.

¹⁷ Kitabeler, I, doğu, 9 ve II, doğu 9.

¹⁸ Kitabeler, I, doğu, 1 ve II, doğu, 2. Ayrıca bkz. M. Niyazi Özdemir, *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993, s.69.

¹⁹ Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı* (13. yüzyıl sonlarına kadar), Ankara 1982, s.40-41.(Bundan sonra kısaca Devlet Anlayışı).

²⁰ Kitabeler II, Doğu, s.23-24.

²¹ Kitabeler II, Doğu, s.23.

²² Kitabeler I, Güney, s.9.

²³ Kitabeler I, Doğu, s. 15-16; II, doğu, s.13.

²⁴ Kitabeler I, Doğu, s.12; II, Doğu, s.1.

JHS
60

**History
Studies**

Volume 6
Issue 4
July
2014

verdiği için orada mızrakladım, perişan ettim.”²⁵ Tabi ki bunlar kaganın yaradılışıyla ilgilidir. İyi huylarla donatılan kaganlar milletine ve ülkesine faydalı idiler. Fakat iyi huylarla yaratılmamış olan kaganlar milletini ve ülkesini felakete sürüklemekteydi.²⁶

Hükümdarlar seçimle başa geçmektedirler. Ancak hükümdar olarak seçilebilmek için her şeyden önce yukarıda belirttiğimiz gibi adayın hükümdar soyundan olması gerekmektedir. Bu noktada genellikle vefat eden Han'ın yaşça büyük oğlu, o yoksa veya reşit değilse, yaşça en büyük kardeşi, o da yoksa amcası veya amcasının oğlu seçilirdi. Lakin hükümdarın sülalesine mensup olmak yeterli değildir. Seçimin geçerli olabilmesi için halkın da katıldığı büyük bir merasim ve büyük beylerden meydana gelen kurultayın tasdik ve kabulü gerekmektedir. Bu anlamda kagan olabilmek için gereken sıra bozulabilmektedir. Yine Kaganlık mevkiinde başarılı olamayan, halkın refahını temin edemeyen, töreye aykırı hareket eden ve savaşın kaybına sebep olan kagan azledilebilmekte veya öldürülebilmektedir.²⁷

Yönetim açısından Türk sistemi ve despotizm ile yönetilen diğer cemiyetler arasında önemli farklar söz konusudur. Zira Türk anlayışında diğerlerinde olduğu gibi milletin vazifesi hükümdara bakmak değil, bilakis Kaganın vazifesi halkına hizmet etmektir.²⁸

Kaganın halka karşı olan vazifeleri ise şu şekilde sıralanabilir.²⁹

1. Halkı eğitmek,
2. Devleti, Milleti ve Töreyi düzene koymak,
3. Devleti ve milleti derleyip toplamak,
4. Halkı ve nüfusu çoğaltmak,
5. Açık doyurmak, çıplağı giydirmek,
6. At ve elbise vermek,
7. Millete altın, gümüş ve değerli şeyler kazandırmak,
8. Devlet ve millet için kazanmak,
9. Kondurmak yani halkı iskân etmek,
10. Asayiş ve güvenliği sağlamak,
11. Tutmak yani devleti ve milleti idare yeteneği,
12. İşi-gücü vermek.

Yusuf Has Hacib de hükümdarın halka, halkın da hükümdara karşı vazifelerinin bulunduğunu belirtir. Ancak hükümdarın tebaasından vazifelerini yerine getirmelerini beklemesi için, evvela kendisinin tebaasına karşı olan sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir.³⁰

²⁵ Kitabeler II, Doğu, s.32-33.

²⁶ Saadetin Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 94-95. Kagan olmanın şartları hususunda ayrıca bkz. Aynı yazar, “Kagan ve Katun”, *Gök D.* C.2, S.15, Ankara 1996, s.81-82.

²⁷ Halil Cin- Ahmet Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, C.I, İstanbul 1990, s.53-54.

²⁸ Ahmet, Taşağıl, “Göktürklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları”, *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları*, 1. Kitap, İstanbul 1992, s. 104.

²⁹ Ögel, *Devlet Anlayışı*, s.124-167. Ayrıca bkz. Abdülkadir Donuk, “Eski Türklerde Hükümdarın Vazifeleri ve Vasıfları”, *TDAD*, S.17, 1982, s. 103-152; Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, s. 96-100.

³⁰ Yusuf Has Hacib, (neşr. R. Rahmeti Arat), C.2 (Çeviri), TTK Yayınları, (6.baskı), Ankara 1994, b.5574-5583.

JHS
61

**History
Studies**

Volume 6
Issue 4
July
2014

Bir Türk hükümdarının başarılı addedilmesi ve iktidarda kalabilmesi, söz konusu vazifeleri yerine getirmesi ile mümkün olmaktadır. Bu vazifelerin yerine getirilip getirilmediği ise halk tarafından kontrol edilmektedir. Halk, bir taraftan hükümdarı sorumluluklarını yerine getirme doğrultusunda zorlarken diğer taraftan yetkilerini de sınırlandırmaktadır. Hükümdarın yetkilerini *Kurultay* (Toy), *Hükümet Meclisi* (Bakanlar Kurulu) ve *Töre* (Hukuk Müesseseleri) çerçevelemektedir.

Eski Türk devletinde kaganın meşruyetini tamamlayan hükümdarlık sembolleri ise şunlardır: *Otağ* (hakan çadırı), *örgin* (taht), *tuğ* (kurt başlı sancak), *davul*, *kotuz* (sorguç) ve *yay*.³¹

B. Kaganın Siyasi Otoritesinin Meşruyeti

Eski Türk hâkimiyet telakkisi hükümdarda Tanrı bağışısı bazı vasıfların varlığını kabul eden bir anlayıştı. Buna göre Türk hükümdarına idare etme hakkı Tanrı tarafından bir ilahi lütuf olarak bağışlanmıştır. Bir başka söyleyişle hükümdar, Tanrı irade ettiği, kendisine *kut* (hâkimiyet kudreti), *ülüg* (nasib ve kısmet) ve *yarlıg* (Tanrı'nın izni ve kader) verdiği için hükümdardır ve siyasi iktidar otorite hakkına sahiptir. Yani onun, devleti idare etme hak ve yetkisinin kaynağı kendisine kut veren Tanrıdır, dolayısı ile hâkimiyetin menşei ilahidir. Hükümlanlık hakkının Tanrı bağışısı bir nitelik taşıması nedeniyle Türk otorite telakkisinin kaynağı bakımından karizmatik bir karakter içerdiği söylenebilir. Fakat bu karizmatik olma hali daha çok bir aile karizması ve kurumsal karizma şeklinde gelişmiştir.

Şöyle ki; esasen karizmatik hâkimiyete bağlı topluluklar daha çok dini keyfiyete sahip cemiyetlerdir. Yani Tanrı'nın bazı fertlere diğer fertlerde olmayan, kabiliyetler vermesi ve onu toplumdan mesul tutması bir nevi peygamberler anlayışını aksettirmektedir. Türklerde ise sosyal düzen dini değil, siyasidir. Peygamberler ve veliler tarafından idare edilen herhangi bir Türk topluluğu görülmemektedir. Ayrıca Türk hükümdarı insan-üstü bir varlık da sayılmamaktadır. Hem kendisi hem halk onun normal bir insan olduğunun farkındadır.³² Hâkimiyet bu şekilde ilahi kaynaklı olarak kabul edilmesine rağmen, öteki cemiyetlerden farklı biçimde, hakanlara herhangi bir surette ulûhiyet atfedilmemiştir. Diğer bazı cemiyetlerde, kralın kendisi de ilahi menşeli olarak görüldüğünden kral hata yapmaz, kral masumdur fikrini beraberinde getirmiştir. Türk anlayışında ise ilahi olan görevlendirme hadisesidir. Hükümdarın görevi ile ilgili sorumluluğu kesindir. Nitekim görevini yerine getirebildiği sürece tahta kalması mümkündür. Zira aksi halde halk hükümdarının kutunun Tanrı tarafından geri alındığını düşünür, ona saygı ve itaati bırakıp aynı aileden (kut sahibi) bir diğerinin etrafında toplanır.³³ Bu noktada karşımıza aile karizması anlayışı çıkmaktadır.

Aile karizması, karizmanın liderin soyundan gelenlere geçmesidir. Hakikaten Türklerde hükümlanlık bir aileye bahşedilmişti (*A-sih-na* ailesi/Hakanlılar). Yani Türk anlayışına göre kaganlık ile kağan ailesi ilahi menşeden ve mukaddes sayılmaktadır. Kut Hakanlılar soyuna bahşedilmiştir. Tanrı otorite gücünü hanedan üyelerine vermiştir ve onların arasında kimi seçerse, onu hanlık tahtına çıkarmaktadır. Bu sebeple, Türk tarihinin akışı içinde zaman zaman gördüğümüz taht mücadelelerinin temelinde de bu meşruiyet fikri yatar.³⁴ Köymen'in ortaya koyduğu gibi, hanedanın her üyesi sonucuna katlanmak şartı ile taht mücadelesine girişmekte, kazanırsa tahta çıkmakta, kaybederse mukadderata rıza göstermektedir. İşte bütün bu

³¹ Kafesoğlu, TMK, s.256-257.

³² Kafesoğlu, TMK, s.244.

³³ M. Niyazi Özdemir, "Türk Devletlerinde Hâkimiyetin Mahiyeti ve Kaynağı", *Türk Yurdu*, C.10, S. 29, Ocak, 1990, s.46.

³⁴ N. Nevzat Kösoğlu, *Devlet "Eski Türklerde -İslam'da- Osmanlı'da"*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, s.46.

JHS
62

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

hareketlerin meşruiyeti de otoritenin kaynağı ile ilgili olan karizmatik esaslardan gelmektedir. Yine bunun gibi iktidarın ele geçirilmesinde veliahtlık müessesesinin şeklen bulunmasına rağmen, bağlayıcı hukuki bir niteliği olmaması da hep bundan dolayıdır. Ayrıca bu mücadeleler sırasında halkın şu veya bu şekilde mücadelelere iştirak etmemesi ve sonucu bekleyerek, tahta çıkan hükümdara itaat etmesi, toplumda tam sosyo-politik anlamı ile bir karizmatik meşruiyet anlayışının varlığına işaret eder.³⁵

Esasen Türklerde kut anlayışı sonsuz bir hâkimiyete imkân tanımamaktadır.³⁶ Devlet hükümdarın malı değildi; ancak belli ölçülerde kullanmak kaydıyla hâkimiyet hakkı hükümdara aitti. Filhakika hâkim olmakla, malik olmak farklıdır.³⁷ İlahi misyon, devlet idaresine imkan hazırlayan bir otorite kaynağı olmakla birlikte, Türk hükümdarlarının idare yetkisi töre’ce tespit edilen bazı şartlarla sınırlandırılmıştır.³⁸ Türk örf hukuku her şeyden önce hükümdar olacak şahısta belli bazı özellikler arıyordu. Ayrıca yine, Türk anlayışına göre, hükümdarın yerine getirmekle yükümlü olduğu vazifeler vardır. Hakan bu vazifeleri yapabildiği müddetçe tahta kalabilir, başarılı olmadığı zaman ise düşerdi. Çünkü Tanrı başışladığı hükümlanlık hakkını ona layık olmayanlardan geri alabilirdi. II. Göktürk Kağanlığı’nda 716 yılında Kapgan Kağan’ın yerine geçen oğlu İnal Kağan, iç karışıklıkları giderip, huzuru sağlayamadığı için kutunun Tanrı tarafından kaldırıldığı inancı ile tahttan uzaklaştırılmıştı (*Kağan Kut’ı taplamadı*).³⁹

Öyleyse Türk anlayışında töre, devletin önünde ve onu sınırlayıcıdır. Hâkimiyeti, doğuşunda sınırlandıran ve meşruiyetine ölçü olan ve töre anlayışı, hukuka bağlılık şuurunun ruhudur. *Kut (il) gider töre kalır*, sözü de bu anlayışın ne ölçüde yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Türkler İslamiyet’le buluştuklarında, birçok ortak kavram ve anlayışla karşılaştılar. Ancak konumuz bakımından işaret edilmesi gereken husus; hukukun devletin önünde oluşu anlayışındaki uygunluktur.⁴⁰

Demek ki, Türk hükümlanlık telakkisi, bütün bu karizmatik temeli yanında kanuni meşruiyeti temsil ediyor ve kurumsal karizma olarak geliyordu. Yani Türk hükümdarı başka bazı devletlerdeki gibi kanun yapan fakat kendini kanuna bağlı saymayan cinsten bir monark değildi. Daha evvel de zikrettiğimiz veçhile Türkler, siyasi iktidarın kaynağını Tanrı’ya bağlamak suretiyle hakanı Tanrı huzurunda sorumlu tutmakta ve bugün milli irade diye tarif edilen yüksek otorite meselesini, üstün siyasi kültürleri sayesinde daha o çağlarda hallederek, insanları hükümdarın şahsi insaf duygusuna sığınmaktan kurtarmaktaydılar. Bu tarzda bir hükümlanlık düşüncesi hükümdarın icraatlarının millet tarafından kontrolüne imkân veren *imperium* şeklinde tecelli etmekte idi.⁴¹ Türk devletlerinde siyasi otoriteyi kontrol eden bu müessese ise *Kengeş Meclisleri*’dir.⁴²

Bununla birlikte Kafesoğlu’nun daha önce belirttiği gibi Türk hükümdarları insanüstü bir varlık sayılmamışlardır.⁴³ Esasen Türk telakkisi kut’a nâil olmuş birinin ancak buna uygun hareket ettiği müddetçe hükümdar olarak kalabileceği merkezindedir.⁴⁴ Diğer taraftan

³⁵ M. Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s.58 vd.

³⁶ Kafesoğlu, TMK, s.244.

³⁷ Özdemir, *Türk Devlet Felsefesi*, s.86.

³⁸ Abdülkadir Donuk, *Türk Hükümdarı*, TDAV Yayınları, İstanbul 1990, s.41.

³⁹ Kitabeler, II, doğu, 8 ve 35.

⁴⁰ Kösoğlu, a.g.e., s.335.

⁴¹ Kafesoğlu, TMK, s. 245; aynı müellif *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*, Kültür Bak. Yayınları, Ankara 1980, s.31-32.

⁴² Abdülkadir Donuk, “Türk Devletinde Hakimiyet Anlayışı”, *TED*, S.10-11, 1979-1980, s. 52

⁴³ Kafesoğlu, TMK, s.244.

⁴⁴ Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1981, s.71.

JHS

63

History
StudiesVolume 6
Issue 4
July
2014

anlaşıldığına göre, Türk hâkimiyet telakkisi siyasi iktidarın kaynağını Tanrı'ya⁴⁵ bağlamakla, yani hükümdarı Tanrı huzurunda sorumlu tutmakla, bugün milli irade denilen yüksek otorite meselesini, üstün kültürleri sayesinde halletmiş ve insanları hükümdarın şahsi insaf duygusuna sığınmaktan kurtarmıştır.⁴⁶ Öyle olunca da Türk hükümdarı elbette hiçbir sorumluluk duygusu taşımayan, müstebit biri değil, öncelikle Tanrı'ya ve sonra da töre yoluyla idaresi altındakilere karşı sorumlulukları olan ve bu sorumlulukları yerine getirebildiği müddetçe hükümdar kalabileceğini bilen biri oluyordu. Bir başka söyleyişle Türk hükümdarının hem kendisi hem de idare edilenler, onun insanüstü bir varlık değil, normal bir insan olduğunun ve idare salahiyetinin bazı şartlarla tahdit edilmiş bulunduğu farkındadırlar.⁴⁷ Türk hâkimiyet anlayışı mevzuunda Türklerin töreye verdikleri önem ve teşkilatçılık kabiliyetlerinin milli bir seciye şeklinde hayatlarında yer etmesi, Türk hâkimiyet fikrinin devamlılık ve benzerlik çizgisinde süregelmesini sağladığı söylenebilir. Bu anlamda Türk hâkimiyet fikrini - incelerken- göçebe, yarı göçebe, yerleşik, bozkırlı, şehirli şeklinde kategorilere tabi tutmanın, Türk tarihi araştırmalarında teknik kolaylaştırmayı sağlamasının dışında hiçbir gerekliliği yoktur. Çünkü bu hâkimiyet düşüncesi her yönüyle bütünlük arz etmektedir.

C. İlahi Otorite Menşeinin Kagan Seçimindeki Yansımaları

Otoritenin menşeinin ilahi bir kaynağa dayanması kaganın seçimi mevzunda Türk veraset sistemi, tahta çıkma törenleri ve hanedan üyelerinin kanını dökme yasağı konularının da ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Tanrı lütfu olan bu hâkimiyet hakkı, hükümdarı karizmatik bir şahsiyet yapmaktadır. Türk soyundan gelmesi gereken hükümdar kut, yarlık ve ülüg sahibi, bilge, erdemli, ünlü ve güçlüdür.

Tahtın varisi genellikle hükümdarın oğludur ve hakanın kurultayda seçim ile göreve gelmesi köklü bir devlet geleneğidir. Bununla beraber bodunun genelinin bu seçimi benimsemesi gerekirdi. Benimseme ise seçilen kagana tabi olmakla gerçekleşirdi. *Oturmak* fiili ile anlatılan tahta çıkışlar töreye göre olurdu.

Buna göre Türk veraset sisteminde hükümdar çıkarma hakkını elinde tutan bir ailenin hangi üyesinin tahta oturacağını saptamak için çeşitli yöntemler vardır. Bu hakkın yalnız erkeklere ait olduğunu kabul edersek, şu yöntemlerle karşılaşırız: 1. Hükümdarın en büyük oğlunun onun yerine geçmesi (Primogenitur yöntemi); 2. Ailenin en yaşlı erkek üyesinin tahta çıkması (Seniorat yöntemi); 3. Hükümdarın, yerine geçecek olan saltanat üyesini daha önceden

JHS
64

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

⁴⁵ Tanrı (Tengri): Burada kısaca Türklerin Tanrı mefhumuna yükledikleri mana konusundan bahsetmekte yarar görüyoruz: Göktürk kitabelerinde Tanrı, doğa üstü özellikte, insanlara güç ve kuvvet veren, onların hayatını şekillendiren, ebedi bir kutsiyete sahip olarak görülmektedir. Kitabelerden anlaşıldığına göre Tanrı'nın maddi bir kişiliği yoktur. Manevi varlığı ile etkili olmaktadır. Bu özelliği ile Allah'ın sıfatlarına yaklaşmaktadır. Bilge Tonyukuk Kitabesinde her ne kadar; *Tanrı böyle demiş, kağan verdim, kağanını koyup Çin'e gittin* cümlesinde, Tanrı'yı insan gibi Türklerle konuşur olarak göstermekte ise de, bu hal gerçekte bir maddileştirme değildir. Diğer ifadelerden de anlaşıldığı gibi Tanrı hep üsttedir. Dolayısıyla Tonyukuk'un yaptığı bir benzetmedir. Birçok yerde *Öze Tengri* (Yukarı Tanrı) sözü ile Tanrı'nın yeri söylenmektedir. Fakat *yukarı* derken de Tanrı'nın bulunduğu yer için belirli ve sınırlı bir yer kat'i olarak gösterilmemiştir. Sınırsız bir yukarı tanımlanmıştır. Yargılardan fark edileceği üzere Tanrı'da bazı özelliklerin varlığına Türk budunu inanmaktadır. Bu özellikleri şöyle tespit edebiliriz: 1-Tanrı, sonsuz hayata sahiptir (ebedidir). (I, kuzey, 10) 2-Tanrı istediği için 3- Türkleri kut'lu ve kağanlı kılar. 4- Türleri il'li (devlet ve ülke) kılar. 5- Türklere güç ve cesaret verir. 6- Tanrı düzenleyici ve tanzim edicidir. 7- Tanrı kudretlidir (I, doğu, 1012). 8- Kişilere bilgi verir.9- Kişilere yardım eder.10-Suçluları cezalandırır.11- Tanrı yaratıcıdır. (II, güney, 13) ve (I, kuzey, 10-11); Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Öztürk, *Ötüken Türk Kitabeleri*, MEB Yayınları, Düşünce Eserleri Dizisi, İstanbul 1997, s.122-123.

⁴⁶ Kafesoğlu, TMK, s.245.

⁴⁷ Genç, Karahanlı Devlet Teşkilatı, s.75.

saptaması (Veliht gösterme); 4. Devlet ileri gelenlerinin, aile içinden birini devletin başına getirmeleri (Seçim usulü).⁴⁸

Türk devletlerinde zaman zaman, sayılan bu yöntemlerin hepsinin örnekleri görülmekle beraber, Türklerde veraset meselesini belli bir yöntemle sınırlamak mümkün olmamaktadır. Bu hususun kaynağını Türk hâkimiyet anlayışında aramak gerekir. Filhakika Türklerde veraset, kendi içinde özellikler taşıyan özgün bir konudur. Şöyle ki; Eski Türk devletlerinde, hükümdarın ilahi menşeli olduğu düşüncesine dayanan hâkimiyet telakkisine göre, Tanrı tarafından verilen siyasi iktidar (otorite) ve idare kabiliyeti, kan vasıtasıyla evlatlara da intikal ettiğinden, bütün hanedan mensupları hükümdar olmak hak ve salahiyetine sahipti. Saltanat makamından inhilal vuku bulduğu zaman, oğullar bu salahiyet ve hakka dayanarak, tahtı ele geçirme mücadelesine girişirler ve Türk çevrelerinde, muvaffak olanın daha yüksek ilahi kudretle (kut) donatılmış bulunduğu kabul edilir, böylece o, hükümdar tanınırdı. Bu kadim taht veraset hukuku yakın dönemler istisna edilirse, hiç bir zaman belli bir kurala bağlanmamıştır. Bunun tabii sonucu olarak da, hanedan üyeleri arasında taht kavgaları daima kaçınılmaz ve adeta meşru bir vaka olarak sık sık tekrarlanmıştır.⁴⁹

Lakin şu unutulmamalıdır: İdare yetkisini kazanan hükümdar, kut'un (ilahi menşeli hâkimiyet gücü) ve törenin hakkını vermez, milletine olan sorumluluklarını yerine getiremezse saltanatı sona ermektedir.

Çin tarihleri, Göktürkler hakkında daha ilk bilgileri vermeye başlarlarken, Türk kaganlarının tahta çıkma törenlerinden söz açarlar.⁵⁰ Konuyla ilgili Arsal'ın naklettiği Çince metin şöyledir:⁵¹

..... Yeni bir hükümdar seçileceği zaman, devletin ileri gelenleri onu geçeden yapılmış bir taht üzerine oturarak, güneşin gezindiği yönde dokuz defa dolaştırırlar, her defasında ona tabi olan herkes saygı ile eğilir ve onu selamlarlardı. Selamlama töreni bittikten sonra Han'ı koltuklayarak ata bindirirler, Han at üstünde iken, ipekli bir kumaşla boğazı sıkılırdı. Fakat boğulma derecesine gelip bayıldığı esnada bu bağı gevşetip, yarı baygın Han'a şöyle sorarlardı: Kaç sene bizim Hanımız olacaksın? Baygın olan kağan konuşamaz ancak mırıldanırdı. Bu mırıldanmalardan mana çıkartarak, kaç sene kağanlık yapacağımı anlarlardı.⁵²

Türklerde tahta çıkma törenlerinin bir nevi göğe çıkma gibi kutsal bir anlamı vardı. Şamanizm'de de göğe çıkma törenleri, önemli bir yer tutardı. Bu geniş bölgelerde yaşayan halkların inançlarına göre Şamanlar, göğe çıkarlar ve göğün dokuz katını dolaştıktan sonra, tekrar yere inerlerdi. Şamanın göğe çıkmağa başlamasından önce bir tören yapılır ve Şaman çıkılacak beyaz bir keçe üzerine konarak havaya kaldırılırdı. Şamanın 9 çırağının tuttuğu keçe, 9 defa döndürülür ve bu suretle Şaman, sembolik olarak göğün 9 katını da gezmiş olurdu.

⁴⁸ Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yayınları, (7. baskı), Ankara 1993, s.180.

⁴⁹ Bu hususta geniş bilgi için bk. Halil İncalcık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *SBF Dergisi*, C.XIV/1, Ankara 1959, s.69-94; Aydın Taneri, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı*, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1978, s.116; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul 1992, s.79-81.

⁵⁰ Ögel, TKGÇ, II, s.152.

⁵¹ S. Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İÜHF Yayınları, İstanbul 1947, s.259.

⁵² Hükümdarların tahta çıkma törenlerinde, bir halı veya keçe üzerine oturtulması âdeti Tobalarda, Hitay Devleti'nde, Uygurlarda, Şeybanilerde ve hatta ufak bir değişiklik (keçenin yerini kalkan almıştır) Macarlarda devam etmiştir. Bkz. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.I-II, MEB Yayınları, Ankara 1997, s.294-296.

JHS

65

History
StudiesVolume 6
Issue 4
July
2014

Çünkü Şamanlar bir kuş gibi döne döne ve bir helezon yaparak göğün katlarını aşarlardı.⁵³ Eski Türk kağanları da gökte olmuş, gökte tahta oturmuş ve nihayet kağanlık talihi ve buyruğunu da gökten almış kimselerdi. Öyle anlaşılıyor ki kağanları keçe üzerine koyup döndürme, meselenin bir nevi din tarafını teşkil ediyordu. Kağanlar bu törenle, göğe çıkmış ve gökte Tanrı tarafından tahtlarına oturtulmuş oluyorlardı.⁵⁴

Kan Dökme Yasağı meselesinde ise Türk devlet anlayışına göre otorite gücünün mukaddes, ilahi bir görünüm arz etmesi, bunu kullanan şahıs ve ailesine de ilahi bir görev yüklemiştir denebilir. Şüphesiz bu durum hanedan kavramı ve aile karizması ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple, devlet hayatında uzun yıllar boyunca yaşayarak, gelenekleşen bazı hukuki nitelikli olaylar, esasında siyasi otoritenin kaynağı hakkındaki duyuş ve düşüncelerin derin tesirini taşırlar. Türk devlet hayatındaki hanedan üyelerinin idamlarında kanlarının akıtılmaması geleneği buna en iyi misali teşkil etmektedir.

Rasonyi'nin ifadesine göre, adeta bir Tanrı vergisi olarak görünen Türk siyasi otorite gücü, hükümdar ailesine de geçer ve sülalenin kanuni meşruiyet inancı kökleşir. Herhangi bir hükümdar, karizmaya dayanan nüfuzunu yitirse bile, bu ailenin diğer üyeleri üzerinde tesirli olmaz. O hükümdar ailenin bir başka ferdi ile karizmatik yönetim devam eder.⁵⁵ Yukarıda da gördüğümüz gibi, bu durumlarda kamuoyu, bir hükümdarın nüfuzunu yitirip, tahttan indirilmesini *kut taplamadı* şeklinde karşılamakta, hanedan fikri tesirini devam ettirmektedir.

Köprülü, hanedan üyelerinin idamlarında kan dökme yasağı âdeti ile ilgili bir etüt yayınlamıştır.⁵⁶ Ona göre, Türklerde sair pek çok kavimlerde olduğu gibi, hâkimiyetin ve hükümdarın kutsi bir menşeden geldiği telakkisi çok eski zamanlardan beri var olmuştur. Hunlarda, Göktürklerde, Uygurlarda ve Moğollarda mevcut bulunan bu eski ve umumi telakki, onlarda esasen yaşana gelen kan tabusu itikadıyla da birleşerek, hükümdar hanedanına mensup olanların *sacre-mukaddes* bir mahiyet taşıdığı anlayışını ve netice olarak da onların idamında kanlarının dökülmemesi âdetini meydana getirmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri ve İslam kültürünün kuvvetli bir tesiri altında kalmaları sonrası bile, bu geleneği muhafaza etmeleri de gayet tabiidir.⁵⁷

Köprülü ayrıca, Türk ve Moğol devletlerinde hanedan üyelerinden birinin idamında kan dökmek geleneğini, yalnız kan tabusuna değil, ondan daha fazla Türklerin otorite hakkındaki çok eski dini-hukuki anlayışlarına bağlamaktadır. Bu durum hanedana ve dolayısı ile onun bütün üyelerine de bir ilahi misyon yahut kutsilik yüklemiştir. Türk hanedanlarında, bir üyenin öldürülmesi sırasında, bu gelenekten dolayı -kanın akıtılması tabu olduğu için-

⁵³ Ögel, TKGÇ, II, s.153-154; Tafsilatlı bilgi için bkz. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, (2. baskı), Ankara 1972; J. Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Terc. Aykut Kazancıgil), İşaret Yayınları, İstanbul 1994.

⁵⁴ Ögel, TKGÇ, II, s.154.

⁵⁵ Lazslo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, , TKAE Yayınları (4.baskı), Ankara 1996, s.59-60; Ayrıca bkz. P. Vaczy, "Hunlar Avrupa'da", *Attila ve Hunları*, (2.baskı), Ankara 1982, s.85-95; "Esasen iktidar için özel bir ehliyet, ilahi bir lütuf (karizma) şarttır. Bunu efsanevi bir ced ve ilahi bir kahraman (Oğuz Kağan) hanedan namına temin etmiş ve o zamandan beri bu ehliyet, soyun bütün azalarına babadan oğula intikal etmektedir. Şu hale göre, göçebe veraset tarzı ne soy hukukuna, ne primogenituraya ve ne de idoneitas (liyakat) prensibine dayanmayıp, bu üçünün birleşmesidir ve gereğine göre "Aile Karizması" şeklinde beliren otorite anlayışı, aynı zamanda "veraset sistemini" de etkilemektedir ki dikkate değer bir tespittir.

⁵⁶ M. Fuad Köprülü, "Türk ve Moğol Sülalelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, S.1, (1944), s.1-9.

⁵⁷ Köprülü, a.g.m., s.8-9.

JHS
66

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 4
July
2014*

infazlar, yay (keman) kirişi ile boğularak gerçekleştiriliyordu. Tahta çıkma törenleri bahsinde açıklanan *boğma motifinin* de bu hususla ilgili bulunmalıdır.⁵⁸

İslam medeniyeti dairesine girmiş olmakla beraber, eski devirden kalma bazı âdetleri muhafaza eden Selçuklular zamanında, hükümdar ailesine mensup şehzade veya prenslerin öldürülmelerinde kan dökülmediğini gösteren birçok tarihi kayıt vardır. Hatta aynı âdeti, Selçuklu İmparatorluğunun varisi olan diğer Türk devletlerinde de görmek mümkündür.⁵⁹ Osmanlı Devleti zamanında da, şehzadelerin katlinde uygulama daima boğmak suretiyle olmuştur.⁶⁰ Görülüyor ki bu ve benzeri karakteristik gelenek ve hukuki semboller, Türk kagan tipinin otoritesinin ilahi menşesini temsil eden bariz misalleri oluşturmaktadır.

Sonuç

Sonuç itibarıyla Türk devlet ve hâkimiyet düşüncesi meşru temelleri olan yüksek bir yönetim telâkkisinden kaynaklanmıştır. Bunun bir icabı olarak Türk idare anlayışındaki siyasi otorite tipini temsil eden kagan da yetkisinin kaynağı bakımından ilâhi bir menşe sahiptir. Ancak ilâhi olan onun şahsı değil yönetmek hususundaki görevlendirme hadisesidir. Yani onun hâkimiyet hakkı Tanrı tarafından verilmiştir. Böyle olunca da Türk otorite telâkkisinin kaynağı bakımından karizmatik bir karakter taşıdığı söylenebilir. Öyle ki bu anlayış İslâmî dönemde de bütün canlılığı ile devam ettirilmiştir. Fakat bu karizmatik olma hali daha çok bir aile karizmasıdır. Hakikaten Türklerde hükümlanlık bir aileye, Aşina ailesine bahşedilmiştir. İlahi misyon, devlet idaresine olanak sağlayan büyük bir otorite kaynağı olmakla birlikte, Türk kaganının idare yetkisi Türk töresince tespit edilmiş bulunan bazı şartlarla sınırlandırılmıştır. Bu anlamda Türk hükümlanlık telâkkisi bütün bu karizmatik temelinin yanında kanuni meşruiyeti temsil ediyor ve kurumsal bir karizma biçiminde geliyordu.

Aynı şekilde Türkler hükümdarda aranan alplik, cesaret, bilgelik, erdemlilik ve şöhet sahibi bulunmak gibi ifadesini Göktürk Kitabeleri'nde de barındıran kadim inancı, nazariyatta olduğu gibi pratikte de devlet başkanından beklenen başlıca hususiyetlerden saymışlardır. Hükümdarlık alametleri konusunda ise kut anlayışından kaynaklanan unvanların yanı sıra öteki hâkimiyet sembolleri arasında ordu (başkent), orun (taht), otağ, tuğ, bayrak, kövrüg (davul-nevbet) zikredilebilir.

Kaganın liderlik anlamında yüklenmiş olduğu sorumluluk ve dağınık boyları bir araya getirerek tek devlet çatısı altında toplaması ile idari-askeri teşkilat oluşturmakta üstlenmiş olduğu görev bilinci de çok önemlidir. Bu liderlik tipolojisi bağlamında konumuz bakımından kagan, sorumluluk sahibi, hedefleri olan, ilkeli, kim olduğunu bilen, kendisine ve milletine güvenen, sadece önde giden değil yönetimi altındakilere gideceği yolu da gösteren, sırası geldiğinde kahraman bir asker, cesur bir komutan olabilen halkı için fedakârlıktan kaçınmayan, sözünün eri, güvenilir ve dürüst olan, hitap etmeyi bilen ancak iyi bir dinleyici de olan, emrindekilere güvenen onlarla başarıyı paylaşmayı bilen bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaganın vazifeleri ise halkı doyurmak, giydirmek, müreffeh kılmak, dirlik ve düzen içinde yaşatmak şeklinde sıralanabilir. Böylece idare edenle edilenlerin birbirlerine karşı

⁵⁸ Köprülü, a.g.m., aynı yerler; Ögel, *Türk Mitolojisi*, s.294.

⁵⁹ Bu hususta şu eserlere bakınız: Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, (5.baskı), İstanbul 1996; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, (4.baskı), İstanbul 1996; M. Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1989; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Terc. Yıldız Moran), e Yayınları, (3.baskı), İstanbul 1994.

⁶⁰ Kuruluş dönemi örnek olayları için bkz. Aydın Taneri, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı Teşkilatı*, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1978, s.119 vd; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Birey ve Toplum Yayınları, (2.baskı), Ankara 1985.

JHS
67

History
Studies

Volume 6
Issue 4
July
2014

hak ve görevleri ile sorumlulukları, karşılıklı hak-hukuk anlayışı içinde formüle edilmiş ve hükümdara dirlik ve düzenliğin bilhassa kanun hâkimiyetinin sağlanmasında büyük vazifeler yüklenmiş, bu hususların yerine getirilmesi halkın hükümdar üzerindeki haklarından sayılmıştır. Böylelikle kagan tipi özelinde ancak modern idarelerde rastlanabilen ileri bir kanun hâkimiyeti anlayışı ve adeta devletin halk için olduğu prensibi vasıtasıyla, bugün sosyal devlet adını verdiğimiz yüksek bir kültür örneği gösterilmiştir.⁶¹

Kaynakça

- ALTAY, Şakir, *Hukuk, Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Bilgi Yayınları, Ankara 1983.
- ARSAL, S. Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İÜHF Yayınları, İstanbul 1947.
- BABAOĞLU, O.Münir, *Türk Hukukunda Devlet Fikri*, (Doktora Tezi), İstanbul 1936.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Terc. Yıldız Moran), e Yayınları, (3.baskı), İstanbul 1994.
- CİN, Halil- Ahmet Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, C.I, İstanbul 1990.
- DAVER, Bülent, *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitapevi Yayınları, (5.baskı), Ankara 1993.
- DONUK, Abdülkadir, *Eski Türk Devletlerinde (İdari-Askeri) Unvan ve Terimler*, TDAV Yayınları, İstanbul 1988.
- DONUK, Abdülkadir, “Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı”, *TED*, S.X-XI, 1979-1980.
- DONUK, Abdülkadir, *Türk Hükümdarı*, TDAV Yayınları, İstanbul 1990.
- DONUK, Abdülkadir, “Eski Türklerde Hükümdarın Vazifeleri ve Vasıfları”, *TDAD*, S.17, 1982, s. 103-152.
- EBERHARD, Wolfram, “Birkaç Eski Türk Unvanı Hakkında”, *Belleten*, C.IX/35, Ankara 1945, s.319-337.
- ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1970.
- GENÇ, Reşat, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1981.
- GENÇ, Reşat, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, TKAE Yayınları, Ankara 1997.
- GÖMEÇ, Saadettin, “Kagan ve Katun”, *Gök D. C.2*, S.15, Ankara 1996, s.81-90.
- GÖMEÇ, Saadettin, *Kök Türk Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- GÜLER, Ali, *Türk Yönetim Anlayışının Kaynakları (Başlangıçtan, XII. yüzyıla kadar)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.
- HAS HÂCİB, Yusuf, *Kutadgu Bilig*, (neşr. R. Rahmeti Arat), I (Metin), TDK Yayınları, (3. Baskı), Ankara 1991; II (Çeviri), TTK Yayınları, (6.baskı), Ankara 1994; III (İndeks), TKAE Yayınları, (haz. Kemal Eraslan- Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce), İstanbul 1979.

⁶¹ Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, s.337

JHS
68

*History
Studies*

Volume 6
Issue 4
July
2014

- İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi, *SBF Dergisi*, C.XIV/1, Ankara 1959, s.69-94.
- İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, (2. baskı), Ankara 1972.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, (5. baskı), İstanbul 1988.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*, Kültür Bak. Yayınları, Ankara 1980.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul 1992.
- KAPANİ, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, (11. baskı), Ankara 1999.
- KAŞGARLI MAHMUD, *Divanü Lûgati't- Türk*, (Terc. Besim Atalay), I, II, III, IV (İndeks), TDK Yayınları, (3.baskı), Ankara 1992.
- KIŞLALI, A. Taner, *Siyaset Bilimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1995.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, “Türk ve Moğol Sülalelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, S.1, (1944), s.1-9.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Devlet “Eski Türklerde -İslam’da- Osmanlı’da”*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.
- KÖYMEN, M. Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- LASZLO, F. “Kağan ve Ailesi” *THT Dergisi*, I, Ankara 1944, s.37-50.
- MUMCU, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Birey ve Toplum Yayınları, (2.baskı), Ankara 1985.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, I-II, MEB Yayınları, İstanbul 1971.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı* (13. yüzyıl sonlarına kadar), Ankara 1982.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C.I-II, MEB Yayınları, Ankara 1997.
- ÖZDEMİR, M. Niyazi, “Türk Devletlerinde Hâkimiyetin Mahiyeti ve Kaynağı”, *Türk Yurdu*, C.10, S. 29, Ocak, 1990.
- ÖZDEMİR, M. Niyazi, *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993.
- ÖZTÜRK, Ali, *Ötüken Türk Kitabeleri*, MEB Yayınları, Düşünce Eserleri Dizisi, İstanbul 1997.
- RASONYI, Lazslo, *Tarihte Türklük*, , TKAE Yayınları (4.baskı), Ankara 1996.
- ROUX, J. Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Terc. Aykut Kazancıgil), İşaret Yayınları, İstanbul 1994.
- SAN, Coşkun, *Max Weber’de Hukukun ve Meşru Otorite’nin Sosyolojik Analizi*, Ankara 1971.
- ŞİRATORİ, Kurakichi, “Kaghan Unvanının Menşei”, (Terc. İbrahim Gökbakar), *Bulleten*, C.IX, S.36, Ankara 1945, s.497-504.
- TANERİ, Aydın, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı Teşkilatı*, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1978.

JHS
69

*History
Studies*

Volume 6
Issue 4
July
2014

- TAŞAĞIL, Ahmet, “Göktürklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları”, *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları*, 1. Kitap, İstanbul 1992.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, (5.baskı), İstanbul 1996.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, (4.baskı), İstanbul 1996.
- TÜRKÇE Sözlük*, TDK Yayınevi, no: 603, Ankara 1988.
- ÜÇÖK, Coşkun-Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yayınları, (7. baskı), Ankara 1993. VACZY, P.“Hunlar Avrupa’da”, *Attila ve Hunları*, (2.baskı), Ankara 1982.
- WEBER, Max, *Sosyoloji Yazıları*, (Terc. Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, (3. baskı), İstanbul 1993.

JHS
70

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 4
July
2014*